

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОГО СЕРЕДОВИЩА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА

Ходанич Лідія Петрівна, завідувачка кафедри педагогіки та психології
Закарпатського ІППО, кандидатка педагогічних наук, доцентка

Анотація. У роботі здійснено обґрунтування можливості формування індивідуальної та колективної толерантності у дітей засобами художнього слова як варіанту виконання завдань інклюзії, гуманізації та демократизації школи та необхідної умови функціонування суспільства в епоху глобалізації. Визначено коло творів літератури, придатних для завдань, які необхідно вирішити вчителю для створення толерантного середовища в закладі. Названо методи та прийоми формування толерантного середовища засобами художніх текстів.

Ключові слова. Толерантне середовище, початкова школа, читання, художня література.

Вступ. Актуальність теми зумовлена процесами демократизації та гуманізації в освіті, а також суспільними викликами, з якими стикається людство за останні роки: глобалізація, зростаюча мобільність людей та мультикультурність Європи, необхідність дедалі ширших контактів з представниками різних культур, визнання цінності кожної особистості та введення в освіту інклюзії як вияв гуманності, дедалі помітніший відступ духовності перед прагматизмом, падіння авторитетів у всіх сферах життя, криза сім'ї, дитиноцентризм тощо [3]. Зрозуміло, що без сформованого толерантного середовища людство не справиться з покладеними на нього важливими завданнями. Цій темі приділено увагу у дослідженнях сучасних зарубіжних та вітчизняних учених як педагогів, так і психологів, соціологів, філософів (Л.Артемова, В.Андрущенко, І.Бех, А.Гончаренко, В.Киричок, В.Кремінь, О.Овсяннікова, О.Пометун, О.Сухомлинська, Ю.Тодорцева,

Н.Хіміч, О.Яницька та ін.). Однак конкретних настанов вирішення проблеми створення толерантного середовища відповідно до вікової категорії дітей на сьогодні вкрай мало.

Метою статті є обґрунтування можливості формування індивідуальної та колективної толерантності у дітей засобами художнього слова як варіанту виконання вагомих завдань інклюзії, гуманізації та демократизації школи та необхідної умови функціонування суспільства в епоху глобалізації; визначення творів вітчизняної літератури, що придатні для завдань, які необхідно вирішити вчителю для створення толерантного середовища в закладі, а також визначення місця цих творів у освітньому процесі початкової школи.

Матеріали дослідження – набуток дитячої літератури України, зміст підручників для початкової школи за програмою НУШ з інтегрованих курсів «Українська мова та читання», «Я досліджую світ», курсу громадянської освіти «Культура добросусідства» крізь призму сприйняття ідей демократизму, гуманізму, інклюзії в початковій школі. Методи дослідження: аналіз змісту художніх творів у ракурсі пізнавальної та виховної функцій мистецтва; аналіз прогресивних методів і прийомів. Що формують почуття та риси характеру особистості толерантного суспільства.

Результати дослідження. Методика формування толерантності передбачає послідовний рух свідомісних процесів від уявлень про іншого до вироблення культури поведінки за такими кроками:

1. уявлення про іншого та його інший світ на основі знання про його потреби та проблеми; співчуття, співпереживання;
2. формування стійких переконань за принципом: усі різні, однак рівні.
3. вироблення індивідуальної та колективної культури поведінки на основі толерантності.

Твори художньої літератури виступають вагомим пізнавальним, виховним та естетичним засобом на всіх етапах формування толерантності.

Скарбничка художніх творів національної літератури для молодшого шкільного віку в ракурсі досліджуваної нами теми достатньо велика, однак

мало вивчена та мало використовувана як засіб формування толерантності. За винятком рекомендаційної платформи «КЛЮЧ» на сайті Національної бібліотеки для дітей, у тематичному аспекті не створюються методичні зібрання, хрестоматії, відсутні на цей час і методичні розробки, які б допомагали вчителю у процесі роботи над створенням толерантного середовища. Саме на сайті КЛЮЧ учитель знайде сьогодні аналіз сучасної вітчизняної літератури для дітей про життя людей з особливими потребами [2].

До апробованих практикою творів, що формують толерантність, відносимо й твори, що засуджують егоїзм, пропонують альтруїстичні засади поведінки. Тематико-проблематичне спрямування таких творів: людина і природа; людина у ставленні до людини; мир і війна; сімейні стосунки; міжетнічні та міжкультурні стосунки, проблеми насильства, дискримінації, байдужості тощо. У такому ракурсі виховують толерантність: 1) народні казки: «Дідова дочка й бабина дочка», «Названий батько»; народні думи: «Дума про втечу трьох братів з города Озова»; притчі про добро і зло; прислів'я та приказки народів світу; 2) художня література минулого: вірші Лесі Українки («Як малою я, бувало...»), оповідання С.Васильченка «Дощ», В.Винниченка «Федько-халамидник», новели В.Стефаніка «Кленові листки»; вірші Марійки Підгірянки «Калічка», «Сиротка»; 3) сучасна література для дітей: оповідання зі збірок видавництва «12» «Терра інклюзія» (2018, 2019, 2020), вірші С.Жупанина «Наталчина пригода», «Зламана гілка», оповідання П. Ходанича «Бобик», М. Трайсти «Сонька-гармонька»; 4) літературне краєзнавство: Михайло Томчаній, оповідання «В автобусі»; Ф.Потушняк, оповідання «Митраха»; Ю.Керекеш, оповідання «Суниці» та «Горішки»; В.Гренджа-Донський, вірші про війну і дітей.

У процесі формування толерантності як риси характеру дітей особливу роль відіграють твори, що знайомлять учнів з світом культури інших, формують уявлення про національну ментальність. З цією метою необхідно читати й обговорювати з учнями твори зарубіжних письменників або українських – про «іншу» культуру. Для шкіл Закарпаття варто ознайомити

учнів перш за все з віршами угорської закарпатської письменниці Б. Салаї («Червоне яблуко», «Видається будинок»: у першому – любов до братика вище егоїстичних прагнень, у другому - «різність» світу), віршем Лідії Повх «Чай по-корейськи», де йдеться про порівняння двох далеких культур у побуті.

Особливу увагу приділяємо біографічному методу: життєписи Лесі Українки, Марійки Підгірянки інших письменників здатні самі собою бути виховним засобом для дітей як приклад сильних та цільних особистостей, що самовіддано працюють усупереч життєвим обставинам. З цією метою варто долучати до самостійного (сімейного) читання учнів біографічні оповідання (за методикою індивідуального завдання саморозвитку дитини), які згодом задіювати у бесідах про самостійне та позакласне читання.

Таким чином педагог здійснює вплив на емоційно-вольову сферу, розширює знання учнів про те, що світ різний, і кожен у ньому має свої потреби та запити, хоч є і багато спільного між представниками різного світу; вчитель забезпечує єдність чуттєвого і раціонального у формуванні поведінкових звичок, виховання засобами казки, музики, зображувального мистецтва, природи як такими, що залучають до добра, краси, людяності. Учні поступово при звичаються до думки, що світ різноманітний, у ньому повинні співіснувати люди різних потреб та можливостей.

Методи та прийоми формування толерантного середовища у початковій школі: бесіда про самостійне (сімейне) читання – прийоми переказування тексту, обговорення поведінки героїв, накладання прочитаного на життєвий досвід дитини, малюнок до твору тощо; ведення читацького щоденника з обов'язковим аналізом та обговоренням прочитаного в класі; конкурс читацьких щоденників; написання листа героєві, прийоми театралізації - інсценізація; уявна подорож з другом – дитиною з особливими потребами; діалог за картинкою, власне дослідження та виконання проєктів у групах, моделювання ситуації, рольова гра, ігрові вправи, творчі завдання, написання власного художнього твору: казки, оповідання, притчі за прислів'ям тощо. Добре, коли є можливість використання мультимедійних засобів навчання у

процесі використання рольових ігор, виконання тестових завдань тощо. Важливо, щоб моделі толерантної поведінки, сформовані у шкільному колективі, знаходили підкріплення в дійсності, з цією метою вчитель використовує інформацію в ЗМІ.

Висновки. Отже, в арсеналі методики є достатньо як засобів художнього слова, так і прийомів та методів, придатних для формування толерантного середовища в сучасній початковій школі. Оправданим буде вивчення та аналіз напрацювань вчителів-практиків, прогресивного педагогічного досвіду з метою отримання оптимальної моделі системи методичної роботи з формування толерантного середовища засобом художнього слова в початковій школі.

Література

1. Бех І. Виховання особистості: У 2-х т.-Т.2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. К.: Либідь, 2003.
2. Задорожна А. «Терра інклюдія» – простір любові» [Електронний ресурс]. Режим доступу: //http:// www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/678
3. Кремень В. Філософія освіти ХХІ століття/Педагогіка і психологія. 2003. №1. С.6-16.
4. Ходанич Л.П. Виховний потенціал дитячої літератури Закарпаття: монографія. Ужгород: ЗІППО, 2010.
5. Ходанич Л.П. Дитяча література як код буття/Освіта Закарпаття. 2011. №14. С.47-51.